

культур. Соціокультурні трансформації, процес становлення громадянського суспільства, які відбуваються сьогодні в Україні, можливі лише за наявності в суспільстві «критичної» маси вільних особистостей, духовно розвинених, здатних взаємодіяти з іншими особистостями в ім'я загальних цілей, інтересів, цінностей. У цьому плані актуальними є дослідження та пошук механізмів розвитку людини від індивіда до особистості, добровільного прилучення до високих моральних цінностей, набуття істинної внутрішньої свободи.

Список використаних джерел

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / 2-е. вид. / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2005. – 584 с.
2. Ильин И. А. О грядущей России: избр. ст. / И. А. Ильин. – М.: Воениздат, 1993. – 368 с.
3. Ильин И. А. Путь духовного обновления // Ильин И. А. Путь к очевидности. – М., 1993. – 432 с.
4. Ортега-и-Гассет Х. Бунт мас / Ортега-и-Гассет Х. Выбранные творения. – К.: Основи, 1994.
5. Раз Дж. Моральні засади свободи. – К.: Веселка, 2001. – 431 с.
6. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон / [Пер. с англ.]. – М.: РОССПЭН, 2003. – 386 с.
7. Фромм Э. Бегство от свободы [Текст] / Эрих Фромм. – М.: Прогресс, 1995. – 251 с.

References

1. Arendt X. Dzherela totalitaryzmu / 2-e. vyd. / Per. z angl. – K.: Duh i litera, 2005. – 584 s.
2. Il'in I. A. O grjadushhej Rossii: izbr. st. / I. A. Il'in. – M.: Voenizdat, 1993. – 368 s.
3. Il'in I. A. Put' duhovnogo obnovenija // Il'in I. A. Put' k ochevidnosti. – M., 1993. – 432 s.
4. Ortega-i-Gasset H. Bunt mas / Ortega-i-Gasset H. Vybriani tvorija. – K.: Osnovi, 1994.
5. Raz Dzh. Moral'ni zasady svobody. – K.: Veselka, 2001. – 431 s.
6. Hantington S. Tre't'ja volna. Demokratizacija v konce XX veka / S. Hantington / [Per. s angl.]. – M.: ROSSPJeN, 2003. – 386 s.
7. Fromm Je. Begstvo ot svobody [Tekst] / Jerih Fromm. – M.: Progress, 1995. – 251 s.

Savitska I. M., PhD, Associate Professor of Philosophy at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), isavitskaya@gmail.com

Medvedenko L. K., student of economic faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), Isavitskaya@gmail.com

Transformation of freedom as forms of the limited of consciousness in a totalitarian society

The article is social-philosophical analysis of the essence of freedom in a totalitarian and authoritarian society; it appears prerequisites for the formation of a totalitarian political consciousness, its specificity. It is noted that the concept of freedom in a totalitarian society to some extent exclude the presence of volitional moment, because people relieve themselves of personal responsibility for building a specific structure being different from the rational-empirical schemes. However, the author concludes that the restriction of freedom to totalitarianism does not mean its complete cancellation. Thus, the authoritarian government quickly transforms freedom from the plane of spiritual and creative values in the sphere of moral nihilism and makes replacement creativity blind obedience and copying.

Keywords: totalitarianism, a totalitarian regime, a society, a totalitarian consciousness, freedom, authoritarianism, personality, consciousness exemption.

Савицкая И. М., кандидат философских наук, доцент кафедры философии, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Украина, Киев), isavitskaya@gmail.com

Медведев Л. К., студентка экономического факультета, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Украина, Киев), Isavitskaya@gmail.com

Трансформация свободы как формы ограниченного сознания в тоталитарном обществе

Осуществляется социально-философский анализ сущности свободы в тоталитарном и авторитарном обществе, выясняются предпосылки формирования тоталитарного политического сознания, его специфики.

Отмечается, что концепция свободы в тоталитарном обществе, в определенной степени, исключает наличие волевого момента, поскольку человек освобождает себя от личной ответственности за построение структуры специфического бытия, отличного от рационально-эмпирических схем. В то же время, автор делает вывод, что ограничение свободы при тоталитаризме не означает ее полного аннулирования. Так, авторитарная власть, скорее, трансформирует свободу из плоскости духовно-креативных ценностей в сферу морального нигилизма и осуществляет замену творческого начала слепым подчинением и копированием.

Ключевые слова: тоталитаризм, тоталитарный режим, общество, тоталитарное сознание, свобода, авторитаризм, личность, освобождение сознания.

* * *

УДК 167.2

Максюта М. Є., доктор філософських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ), moskalik_1993@mail.ru

Мала Я. Л., аспірантка, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ), moskalik_1993@mail.ru

РЕЦЕПЦІЇ ІДЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО ГУМАНІЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ФІЛОСОФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Вітчизняний історико-філософський дискурс початку ХХ ст. засвідчив, що в статусі громадянського суспільства формується у відповідності з процесами зміцнення його структур на засадах патріотизму, розвитку національної самосвідомості, розширення можливостей недержавних об'єднань та утвердження особистості в умовах обмеження впливу державної влади та зміцнення «суспільства громадян». При цьому поглиблюється розуміння змісту особистого життя як визначального суспільно консолідуючого чинника завдяки активізації «культурної особистості» у її життєздісненнях та відношеннях до «культурної держави», як засадничих понять, вважав Б. Кістяківський, що зманіфестуюють утвердження нового суспільства; рівень його розвиненості співвідносний із умовами й спрямуваннями виває повноти життєздійснення людини, яка практично реалізує можливості правової держави як «вищої форми державного буття»; дотримуючись обов'язків, індивід володіє відповідними правами особистісного життя як громадянина. У розвиненому громадянському суспільстві інституціоналізована державна влада не над індивідуальною особистістю – друга при цьому, у кінцевому рахунку, завдяки незалежним громадянським об'єднанням, є вільним сучасником державно-політичної системи. Українські мислителі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. спиралися на положення, що громадянський гуманізм зміцнюється в атмосфері національно-ідейно зорієнтованої суспільної свідомості, заснованої на глибокій вірі в людську особистість та усвідомленні доконечності формування національної держави, покликаної солідаризувати інтереси людей та соціальних груп. Тому сучасне гуманістично зорієнтоване суспільство покликане розвиватися в атмосфері умов і структур національної правової держави, визначених і спрямованих громадянськими якостями людини, рисами її громадянської свідомості. Або, з іншого боку, суспільство громадянське конституюється та розвивається як усе більшою мірою людиноствердуювальне. Українські мислителі, суспільно-політичні діячі зазначеного періоду демократичні засади розглядали як визначені у системі державного устрою за умов української незалежності. Громадянським, відтак, вбачалося гуманістично спрямоване суспільство, засноване на національно-культурних засадах, суспільство консолідованої свободи розвитку усіх його сфер, культури та умов свободних проявів людини, позаяк, згідно Б. Кістяківському, «право тільки там, де є свобода особистості», суспільство широкими можливостями реалізації матеріальних і духовних людських потреб та інтересів, коли, сприяючи повноті людських самопроявів, воно демонструє риси самоорганізації. Проведений аналіз засвідчує, що на засадах переосмисленого історико-філософського досвіду ідей громадянського гуманізму сучасний гуманістичний синтез етнонаціональних цінностей в ракурсі удосконалення громадянського суспільства суголосний національно-культурному відродженню, коли у єдності зазначених спрямувань зніциуюються ідеї сучасного змісту громадянської освіти та виховання, формування громадянських чеснот та само ідентифікації.

Ключові слова: гуманізм, громадянин, громадянськість, демократія, патріотизм, свобода, особистість, ідейно-національна єдність.

Громадянське суспільство успішно розвивається в атмосфері усебічно національно-культурно просякнutoго суспільного буття – аж, до власне, державних структур та суспільної ідеології, і в першу чергу – національно-ментальнісної, культурної відкритості до людської

індивідуальності. Зароджується, сліднаголосити, не просто зберігається, але якраз зміцнюється та поглиблюється громадянськість на максимально відповідному «ґрунті внутрішнього відчуття єдності людей, певного суспільства на землі, на якій вони живуть» [32, с. 50], у відповідному етно-національному культурному світі. Це тією чи іншою мірою відображає чинники і знаннєві, й емоційно-почуттєві внутрішнього життя людини, та, зрештою, закорінено у смислотиттєвості. Адже, нехай, принаймні, у мінімально виражених формах, але немає жодної людини, байдужої до цінностей національного, національно-культурного буття, минулого й сучасного своєї Батьківщини, звичаїв і традицій минулих епох, збережених і донесених попередніми поколіннями, під впливом яких вона формувалась, які трансформувалися узвичаєним її життєвим світом.

Проблеми становлення громадянського суспільства, його історико-філософські, суспільно-політичні засади і аспекти послужили предметом висвітлення дослідників. Зокрема, це розвідки С. Аверинцева, Є. Бистрицького, Ю. Габермаса, Т. Гардашук, С. Головахи, П. П. Горностая, І. Держко, А. Ермоленко, М. І. Киященко, Т. І. Ковальчука, В. Корнієнка, М. Коцюбинської, В. Г. Кременя, Л. А. Лепіхової, В. С. Лісового, І. П. Манохи, М. В. Поповича, М. Ю. Рябчука, Е. Д. Сміта, Т. Снайдера, В. О. Шевчука та ін. [1; 2; 4; 8; 9; 12; 22; 23; 39; 49]. Кожна «національна емансипація» істотно впливає на становлення громадянського суспільства, скажімо, історично «зформованими можливостями» «урізноманітнення його інституцій великою кількістю національно-культурних, історико-просвітницьких організацій» [44, с. 17]. Однак, успіх практичної реалізації норм і цінностей соціально-правової держави та громадянського суспільства визначається їх закоріненістю в усіх сферах суспільного буття, актуалізацією особистісних якостей життєздійсненням індивідуальності. «Кожна людина має одержати потрібне визнання: вона повинна мати можливість знайти однаковий захист та однакову повагу у своїй цілісності як унікальна особистість, як член етнічної або культурної групи і як громадянин, тобто член політичної спільноти» [8, с. 347].

Вітчизняний історичний досвід свідчить, що від прадавніх часів стрижнем національно-культурного розвитку українського світу була гуманістична спрямованість.

Суспільно-політичні ідеї вітчизняних мислителів другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. чітко відзначені громадянсько-гуманістичною спрямованістю, зокрема, в дослідженнях М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, Т. Зіньківського, І. Я. Франка, В. К. Винниченка, М. С. Грушевського, М. М. Ковалевського, Й. Покровського, В. Липинського, Д. Донцова, Б. Кістяківського, О. Бочковського, В. І. Вернадського, започаткованих працями представників Кирило-Мефодіївського братства [Див. напр.: 50].

Для М. П. Драгоманова істотним було те, що вищі здобутки античної філософії, особливо ж вчення Сократа, позначені виходом на передні позиції ідей космополітизму, що стародавні грецькі філософи називали себе «світовими горожанами», бо вони «стали навчати, що всі люди однакові та що треба любити не тільки свою Батьківщину, своє місто, а весь світ, усіх людей» [16, с. 470]. Звертаючись до філософії Сократа, М. П. Драгоманов, зокрема, писав:

про цього філософа «розказується, що коли його питали, де його батьківщина, то він відповідав: уся земля, даючи тим знати, що він себе вважав горожанином усякого міста, де тільки є люди. Від греків космополітичні думки перейшли до римлян, котрих держава обняла багато різних народів у Європі, в Африці й Азії» [16, с. 470]. Високо поцінуючи вчення та ідеї Цицерона, роль самої його постаті, М. П. Драгоманов також наголошував, що, викладаючи науку учнів Сократових, цей мислитель казав: «Вони думали, що люди народились на світ, аби поєднатись з подібними їм і витворити з ними вкупі товариство цілого роду людського» [16, с. 470]. Імперативний характер в системі світогляду М. П. Драгоманова має орієнтація на людську індивідуальність, на задоволення вільного розвитку потреб якої має спрямовуватись життя «національного організму»; він послідовно притримувався її, всіляко намагаючись уникати «примусового національства», коли, натомість, зміцнення й розвиток історично витворених буттям спільноти «рис національно-людського» в кожній людині, переконаний він, може й повинно підтримуватись завдяки «свободі національного розвитку», але в атмосфері «свобідного спілкування націй між собою». [Див.: 38, с. 89]. Принципово важливі висновки М. П. Драгоманов аргументує, аналізуючи новітню історію Європи, зокрема, Італії та Німеччини: якщо у першому випадку об'єднучі процеси не супроводжувалися «національним гнобленням», то в другому мало місце «присилувальне національство». З наведених прикладів про «німецьку державу» «можна вивести, що національна єднота в державі не завше може вести до більшої вільності і що думка про національність може бути причиною і насилування людей і великої неправди» [16, с. 469]. А, отже, метою пошуку М. П. Драгоманова постає чинник «всесвітньої правди», що була б «спільною для усіх національностей». Крім того, його увагу привертає положення, за яким існування «різних вір» не може бути причиною для суперечностей через «різні церковні звичаї та думки», натомість на першому плані має бути сама людина як така, її потреби та інтереси, коли, зрештою, цілком природно, запановує принципово важливий висновок – про рівність і братерство усіх людей. Відтак, визначальними для М. П. Драгоманова є вимоги «людськості» та всіх людей і всіх вір признати братами» [16, с. 471]. Хоча, «етичні орієнтації, яких притримувався М. П. Драгоманов усе своє життя, не мали якогось більш надійного обґрунтування, окрім властивого просвітництву платонізму: розумом людина здатна дійти до осягнення ідеї справедливості, і тому слід просвітницьким шляхом упроваджувати такі моделі поведінки, за якими люди б дотримувались ідеї справедливості» [38, с. 86].

Але, як на наш погляд, істотними були його артикулювання на безумовному праві індивідів об'єднуватися у спілки, що за будь-яких умов мають на меті сприяти їх існуванню та співіснуванню, реалізації життєвих потреб і завдань. Адже наскрізним і визначальним питанням, вирішення якого на першому плані, переконаний М. П. Драгоманов, є рівність вільних людських індивідуальностей [15, с. 295].

Так, Леся Українка зазначає, що, як видається, для Платона не могло не мати значення вироблення ефективного суспільного ідеалу – «Платон ставить ідеалом своє рідне місто Афіни» [29, с. 165–166]. Але ж, зрештою,

при цьому виявляється неприйнятним запропоноване розуміння самого ідеалу організації суспільного життя та міжлюдських взаємин і чи не в першу чергу тому, що «живої любові до рідної країни ми якось не чуємо в тій ідеалізації» [29, с. 166]. Позбавлений же почуття любові до людини суспільний ідеал не може претендувати на свій статус у першу чергу через його, так би мовити, «однобічність», його громадську незорієнтованість, ізольованість від світу індивідуально-людських проявів, з причини відсутності у ньому «по-людськи» зманифестованого «простору» буття людей. Афіни, змальовані Платоном, – «ідеальні тільки своїм громадським ладом, який, на його думку, єсть найсправедливіший, але кліматичні умови, сума матеріального багатства і зовнішньої сили в них не тільки не надприродні, а навіть менші, ніж були в деяких сучасних Платонові державах, наприклад, у великих східних деспотіях» [29, с. 166]. Леся Українка тому наголошує на штучності, неприродності, запропонованих ідеалів, на відірваності їх від реального життя й реальних людей, із їхніми потребами, переживаннями, прагненнями, очікуваннями і тому – на людській невідповідності, негуманності у такий спосіб створеного суспільного ідеалу. У кінцевому ж рахунку, це не могло не мати негативних наслідків для індивідуального та суспільного буття. Леся Українка не сприймає намагання проігнорувати особистісні надії та очікування. Людина спроможна посідати такі життєві позиції, коли на першому плані для неї будуть громадські інтереси та завдання, але це не означає, що вона позбавляється при цьому тією чи іншою мірою розвинених приватних інтересів. «В Платоновій утопії ми бачимо модель громадського механізму, але не бачимо людини» [29, с. 166]. Ідеали громадського життя та міжлюдських відносин, запропоновані Платоном, не можуть бути спрямованими на підтримання, утвердження людини у повноті її проявів, натомість найістотнішою їх рисою постає – «надлюдськість», позалюдська спрямованість, Платон турбується лише про те, як, у який спосіб, на яких шляхах і найоптимальніше облаштувати суспільний організм, підпорядковуючи беззастережно останньому людину, точніше, ту істоту, якою залишається вона після усіх суспільно-державних вимог до неї, до її індивідуально-особистісного буття. Громадське життя повинно охоплювати усіх людей, наголошує Леся Українка, «до громадських справ та до державних законів кожному чоловікові є діло» [29, с. 216]. Функціонування сучасного суспільства ґрунтується у першу чергу на знаннях людиною своїх «прав та законів», яких слід дотримуватись – нині кожен повинен володіти певним рівнем громадянської освіти [30, с. 221]. За висловом Лесі Українки, «найвільнішою державою можна назвати таку, де люди мають всі людські і громадські права, які тільки встановлені на світі», і якщо перші – «належать кожній людині окремо», то другі «стосуються до цілої громади потреб», але вони «дуже тісно сплетені між собою» [30, с. 222].

«Як і Леся Українка, справді вільний від російських впливів» (Ю. Шерех), М. Коцюбинський переконаний, що об'єднання українського народу, усіх його верств може здійснюватися на шляхах більш інтенсивного прилучення до духовно-культурних процесів та громадського життя також, зокрема, внаслідок вирішення актуальної на початку ХХ ст. «мовної проблеми» серед письменників. У листі до І. Нечуя-Левицького від 2 грудня 1904 р. він

привертає увагу до складнощів, із якими стикаються видавці творів сучасних українських письменників, коли, з одного боку, вони «мусять рахуватися зі способом писання навіть щодо граматичних форм мови та правопису», але ж, з іншого боку, врахування попередньої вимоги призводить до того, що новий «літературний збірник буде нагадувати скоріш видання етнографічної комісії або наукового товариства і дасть привід не тільки нашим ворогам глузувати з нас, але й ширим українцям навряд чи сподобається» [24, с. 321–322]. Українські автори повинні виробити загальноприйнятні підходи – «в чомусь поєднатися», аби ефективно долучатися до загальнонаціональних культурних процесів. Безперечно, дійовим засобом «вилікування» так зв. літературної мови письменників було б поглиблене ознайомлення з особливостями народної мови, повернення до її витоків, а також із творчістю попередніх поколінь українських письменників, яким притаманний «глибший зв'язок» зі світом українського села та його мовою. Поява української інтелігенції, її активне входження в громадянське життя демонструвало якісно нові зміни в процесах поглиблення національної самосвідомості, статусу української людини, зміцнення патріотизму, усвідомлення необхідності розширення свободи індивідуального життєздійснення. При цьому він також артикулює на специфічних географічних, історичних та соціокультурних особливостях формування «культурних типів», які представляли суспільство, а розвиненість і поглиблення відносин між ними – як шлях інтегрування спільноти в умовах пожвавлення громадських проявів національно-свідомої індивідуальності людини. Із врахуванням зазначених чинників та їх взаємодії формувалася й тип українського інтелігента із лише йому притаманними рисами й якостями, який вважає М. Коцюбинський, за його «психологічним і культурним складом, природно, відрізняється від інтелігентів інших країн, а не лише тим, що він вживатиме українську мову або матиме той чи інший політичний світогляд. Неприпустимо ігнорувати, що «культурний тип складається в залежності од умов історико-культурних, географічних, кліматичних» [26, с. 294], коли, безперечно, на увазі впливи національної і політичної свідомості – в усьому розмаїтті зв'язків людини, які, своєю чергою, передбачають і розвиток відповідних форм життєпроявів.

В. Липинський вважав, що будь-яка «політика як умілість» оволодівати і організовувати владу, постійно має справу з такими поняттями як «територія», «громадянство», «держава», «закон» і, зрештою, із найзагальнішим і тому найменш ясним поняттям – «нація». Між цими поняттями існує відповідний зв'язок, що відображає стан і тенденції змін реального існування суспільства. «Влада здобувається людьми для здійснення своїх хотінь на окресленій території, серед живучого на цій території окресленого громадянства» [33, с. 374]. При цьому задіюються відповідні методи організації, причому останні визначають форми існування держави, закону і, зрештою, нації в цілому. Привертає увагу твердження В. Липинського про практичну важливість успішного вирішення питання ясного і зрозумілого окреслення суті зазначених засадничих понять. І на першому плані при цьому має бути взаємодія громадянства і держави. Бо ж, якщо, скажімо, притримуватися риторики прибічників комуністичних ідей, то після повної перемоги пролетаріату

держава буде знищена, а громадянство «управлятиметься само собою». У дійсності ж методи організації влади комуністами заради «стадно-кочових і егалітарних цілей» продемонстрували свою антигуманність, супроводжувалися «повним поневоленням державним кнотом підлеглого громадянства». По суті, виокремленням основоположних понять «реальної та успішної», на його переконання, політики, В. Липинський намагається їх наповнити «живим реальним змістом» – із максимально «можливим точним та ясним означенням живої реальної дійсності», що приховується за цими поняттями. Як і, скажімо, Й. Покровський, наголошував, що демократична виборна влада доконечно має ґрунтуватися не на ірраціональних, але «винятково на раціональних мотивах, у першу чергу – на громадянській свідомості необхідності порядку і влади взагалі» [41, с. 444]. Змістовне «наповнення» зазначених понять у представлених міркуваннях демонструє їх громадянсько-гуманістичну спрямованість.

М. С. Грушевський постійно наголошував на національно-об'єднавчій ролі української літератури [10; 11], на її значущості як чинника формування національної самосвідомості громадянина усіх етапах української історії, зокрема, ще у 80–ті рр. XIX ст. Вивчаючи творчість представників українського письменства М. Старицького, О. Лівичького, Марка Вовчка, М. Глібова, С. Руданського та ін., він привертая увагу до української літератури як чинника пробудження і зміцнення національних почуттів – патріотизму, любові до пригноблених. Зокрема, у «Щоденниках (1883–1889)» він звертається до книги «знатного нашого писателя та історика» М. І. Костомарова «Задачи русского украинофильства». М. С. Грушевський зазначає, що М. І. Костомаров цілком слушно обстоював положення, за яким український народ існував від прадавніх часів, а українська мова – «чиста й гарна мова українського народу», а не якась «говірка» російської і тому українофільство не видуmano, а з'явилося помалу, «цілком природним шляхом».

М. С. Грушевський особливо пильну увагу зосереджував на тому, що глибинні зрушення в суспільному житті, у кінцевому рахунку, виконують зіткнення колективістських та індивідуалістичних інтересів і тенденцій як, на його переконання, основи ритму соціальної еволюції, ритму, що визначається адекватністю підходу до даних суперечностей, способу та глибини їх вирішення, так чи інак – і характеру життєдіяльності людей, кожного індивіда та суспільства в цілому. Якраз тут, можна вважати, виток формування ідей та ідеалів громадянського розвитку, які більшою чи меншою мірою схвально сприймаються людьми і спроможні виконувати активну об'єднуючу роль. Особистість, можливості її життєздійснення та самореалізації є і може бути визначальним критерієм громадянського поступу. І кожне суспільство, так чи інак, не може не бути зацікавленим у створенні сприятливих для людської індивідуальності умов. Але ж, на переконання М. С. Грушевського, успіх суспільства, як, зрештою, його сприятливість і щодо окремого індивіда, досягається неодмінно із врахуванням не менш істотно значущої потреби колективізму. Тенденції останнього синтезували особливості та завдання суспільного поступу, реалізуючись, зокрема, появою нових відносин та структур, їх ускладненням відповідно

до сучасних історичних умов та завдань життя народу. Ця «свобода» суспільства, зрештою, покликана зміцнювати зв'язки як між загальними суспільними структурами та інституціями, так і – в ідеалі – між ними та окремими індивідами. Хоча зазначені громадянська «єдність» та свобода не могли не бути суперечливими, коли розвиток, утвердження, на засадах відповідних їм специфічних інтересів, загальнозначущих структур, організацій, ідейного досвіду розгорталися ніби «над» свободою особистості, потребами та інтересами окремих індивідів, які, хоча, тією чи іншою мірою і враховували перші, але, в кінцевому рахунку, керувалися індивідуальними інтересами, виробляючи свої життєві плани, обстоюючи свободу індивідуальних життєпроявів. Наскрізним для наукових досліджень та світогляду М. С. Грушевського було беззаперечне поцінування як визначальних потреб, інтересів «трудового народу», які він вважав «найвищим законом всякої громадської організації».

Увагу В. І. Вернадського також привертала ідея об'єднання суспільства, що обстоювалися більшовиками у 1917 та 1918 роках. Так, серед його щоденникових записів є і наступні: «Ясно одно: русский народ до этих форм жизни в мировом государстве не дорос, а так как возврат к унитарной монархии невозможен, то выход один: сильные области, объединённые единой организацией–федерацией» [Див.: 7]. Але ж, з обуренням відзначав вчений, подібні форми більшовицького «згуртування», виявляється, повинні були супроводжуватися «вилученням» із суспільства українців та офіцерів.

Суголосними з міркуваннями В. Липинського, М. С. Грушевського та В. І. Вернадського були також ідеї громадянського суспільства Б. Кістяківського. «У правовій державі владу поставлено в певні межі, які вона не повинна і правовим чином не може переступати» [20, с. 243]. Смісл існування правової держави – особистість. «Обмеженість влади у правовій державі створювано визнанням за особистістю невід'ємних, ненарушальних і недоторканих прав» [20, с. 243]. Недоторкане приватне життя, вільна громадянська сфера є тому і джерелом для держави. «У правовій державі як поодиноким особою, так і сукупністю осіб – народ – мають бути не тільки об'єктом влади, а й суб'єктом її» [20, с. 246]. Розмежування і, головне, поєднання й узгодження індивідуальних та загальних інтересів в умовах громадянського суспільства та правової держави досягається на засадах принципу «гідного людського існування» [20, с. 274; див. також: 18; 19].

Таким чином, успішність процесів громадянської самоідентифікації визначається їх змістовною інтенсивністю, закоріненою в попередніх суспільно-політичних, національно-культурних здобутках, відкритих для сучасності, зокрема, й завдяки історико-філософським знанням. Нова й новітня історія засвідчили, що важливіші потреби й спрямування людського життя все повніше реалізуються в умовах демократичного громадянського суспільства, його можливостей максимально оптимального поєднання соціального й індивідуального буття, здатного протистояти державним структурам захистом і знічюваннями вільного розвитку особистості відповідального, національно свідомого, громадянського патріота, коли, у свою чергу, проявами громадянськості зміцнюється свобода соціальної самоорганізації та саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С. Солідарність поколінь як фактор громадянської свободи // Аверинцев С. Софія–Логос: Словник. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. – С.597–602.
2. Бистрицький С. Як і навіщо відрізнити публічну сферу від державно–політичної системи // Філософська думка. – 2016. – №1. – С.18–25.
3. Брагіна Л. М. Гражданский гуманизм и античная этико–политическая мысль // Античное наследие в культуре Возрождения. – М.: Наука, 1984. – С.20–27.
4. Брубейкер Р. Громадянська та етнічна нації у Франції та Німеччині // Націоналізм. – 3–те вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип». – 2010. – С.311–316.
5. Вдовина О. Я. Ідеал смиренномудрія, ненасильства та саморозвитку як символічна структура української культури: від Київської Русі до сьогодні // Практична філософія. – 2002. – №2. – С.81–85.
6. Вернадський В. И. Размышления натуралиста. – М.: Наука, 1977. – 293 с.
7. Вернадський В. И. О новою жизни–искания истины // Новый мир. – 1988. – №3. – С.225–231.
8. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність // Націоналізм. – С.343–359.
9. Гардашук Т. // Філософська думка. – 2016. – №1. – С.36–41.
10. Грушевський М. Щоденники (1883–1889) // Київська старовина. – 1993. – №4. – С.12–19.
11. Грушевський М. П. Повороту не буде! Соціально–політичні статті 1917–1918 рр. – Х.: Видавець Савчук О. О., 2015. – 480 с.
12. Держко І. Утвердження ідеї громадянського суспільства діячами Київської Колегії // Філософські пошуки. – Вип.5–6. Людський інтелігент: філософсько–методологічні дослідження. – Львів: Вид–во «Центр Європи», 1998. – С.274–279.
13. Драгоманов М. П. Малороссия в её словесности // Драгоманов М. П. Виране. – К.: «Либідь», 1991. – С.5–45.
14. Драгоманов М. П. Борьба за духовную власть и свободу совести в 16–17 столетии // Цит. праця. – С.84–174.
15. Драгоманов М. П. Передне слово [до «Громади» 1878 р.] // Цит. праця. – С.276–326.
16. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Цит. праця. – С.461–558.
17. Єрмоленко А. Влада і громадянське суспільство: проблеми консолідації за доби модернізації // Філософська думка. – 2016. – №1. – С.28–34.
18. Кістяковський Б. А. В защиту права. (Интеллигенция и правосознание) // Вехи. Из глубины. – М.: «Правда», 1991. – С.122–149.
19. Кістяковський Б. О. Українці і російське суспільство // Філо. і соціол. думка. – 1992. – №1. – С.132–135.
20. Кістяківський Б. Держава і особистість // Кістяківський Б. Вибране / Пер. з рос. Л. Г. Малишевської, упор. Л. П. Депенчук. – К.: Абрис, 1996. – С.237–274.
21. Ковалевський М. М. Взаимоотношение свободы и общественной солидарности // Вехи. Интеллигенция в России. – М.: «Правда», 1991. – С.127–139.
22. Ковальчук Т. І. Поняття, зміст і структура громадянського суспільства // Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. – К.: «Логос», 1997. – С.52–71.
23. Корнієнко В. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності). – Вінниця: «УНІВЕРСУМ – Вінниця», 1999. – 430 с.
24. Коцюбинський М. М. – До І. Нечуя–Левицького від 2 грудня 1904 // Коцюбинський М. – Твори: В 7–ми т. – К.: Наук. думка, 1974. – Т.5. – С.321–322.
25. До Полтавської міської думи. Вересень, 1903 р. // Коцюбинський М. Твори. – Т.5. – С.336–337.
26. Коцюбинський М. – до П. Мирного від 3 липня 1903 р. // Коцюбинський М. Твори. – Т.5. – С.292–295.
27. Кремень В. Г. Формування культури громадянськості – важливе завдання становлення Української держави і громадянського суспільства // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К.: Наук. думка, 1999. – С.261–265.
28. Леся Українка. За voix d'une prisonnière russi // Українка Л. Збір. тв.: У 12–ти т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т.8. – С.15–17.
29. Леся Українка. Утопія в белетристиці // Цит. праця. – С.155–198.
30. Леся Українка. Державний лад // Цит. праця. – С.215–222.
31. Леся Українка. Замітки з приводу статті «Політика і етика» // Цит. праця. – С.253–267.
32. Лепіхова Л. А. Соціально–психологічне підґрунтя громадянськості // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – С.48–51.
33. Липинський В. Листи до братів – хліборобів / Ред. Я. Пеленський. – Київ–Філадельфія, 1995. – 471 с.
34. Липинський В. Релігія і Церква в історії України // Знаки часу: До проблеми порозуміння між церквами. – К.: Сфера, 1999. – С.93–117.
35. Лист до папи митрополита Петра Могили // Знаки часу: До проблеми порозуміння між церквами. – С.78–83.
36. Лисяк–Рудницький. Роля України в новітній історії // Історія філософії України: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993. – С.521–541.
37. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні: Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії 15 – початку XVII ст. / К.: Вид–во Соломії Павличко «Основи», 2000. – 472 с.
38. Лісовий В. С. Драгоманов і Донцов // Філо. і соціол. думка. – 1991. – №9. – С.83–101.
39. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея ? // Націоналізм. – С.453–478.
40. Маноха І. П. Людина і держава: концептуальні рефлексії Античності та Середньовіччя // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – С.59–64.
41. Покровський І. А. Перуново закляття // Вехи. Из глубины. – С.443–458.
42. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Республика, 1998. – 273 с.
43. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728 с.
44. Рябчук М. Ю. Громадянське суспільство і національна емансипація // Філо. і соціол. думка. – 1991. – №12. – С.14–19.
45. Сміт Д. Е. Культурні основи нації. Ієрархія, заповіт і республіка / Пер. з англ. П. Тарашука. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.
46. Тимошенко В. І. Філософські концепції // Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. – С.6–26.
47. Тимошенко В. І. Проблема громадянського суспільства в дореволюційній політико–правовій думці України // Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. – С.27–40.
48. Франко І. До історії соціалістичного руху // Філо. і соціол. думка. – 1990. – №11. – С.73–86.
49. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // М. Хайдеггер. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – С.192–220.
50. Шевчук В. О. Національна ідея в Україні, зокрема національно–визвольна, та її подвижники: Істор. нарис. – К.: МАУП, 2007. – 272 с.
51. Шинкарук В. І. В. І. Вернадський і І. Кант. Гуманістичні традиції та сучасність // Філо. і соціол. думка. – 1989. – №1. – С.61–66.

References

1. Averyncev S. Solidarnist' pokolin' jak faktor gromadjans'koi' svobody // Averyncev S. Sofyja–Logos: Slovnyk. – K.: DUH I LITERA, 2007. – S.597–602.
2. Bystryc'kyj Je. Jak i navishho vidriznjaty publichnu sferu vid derzhavno–politychnoi' systemy // Filosofov'ka dumka. – 2016. – №1. – S.18–25.
3. Bragina L. M. Grazhdanskij gumanizm i antichnaja jetiko–politicheskaja mysl' // Antichnoe nasledie v kul'ture Vozrozhdenija. – M.: Nauka, 1984. – S.20–27.
4. Brubejker R. Gromadjans'ka ta etnichna nacji' u Francii' ta Nimechchyni // Nacionalizm. – 3–tje vyd. / Uporjad. O. Procenko, V. Lisovij. – K.: VD «Prostir», «Smoloskyp». – 2010. – S.311–316.
5. Vdovyna O. Ja. Ideal smyrennomudrija, nenasyln'stva ta samorozvytku jak symvolichna struktura ukrai'ns'koi' kul'tury: vid Kyi'vs'koi' Rusi do s'ogodennja // Praktychna filosofija. – 2002. – №2. – S.81–85.
6. Vernads'kij V. I. Razmyshlenija naturalista. – M.: Nauka, 1977. – 293 s.
7. Vernads'kij V. I. Onovoju zhizni–iskaniya istiny // Novyj mir. – 1988. – №3. – S.225–231.
8. Gabermas Ju. Gromadjanstvo i nacional'na identychnist' // Nacionalizm. – S.343–359.
9. Gardashhuk T. // Filosofov'ka dumka. – 2016. – №1. – S.36–41.
10. Grushevs'kyj M. Shhodennyky (1883–1889) // Kyi'vs'ka starovyna. – 1993. – №4. – S.12–19.
11. Grushevs'kyj M. S. Povorotu ne bude! Social'no–politychni statti 1917–1918 rr. – H.: Vydavec' Savchuk O. O., 2015. – 480 s.

12. Derzhko I. Utverdzhennja idei' gromadjans'kogo suspil'stva dijachamy Kyi'vs'koi' Kolegii' // Filososfs'ki poshuky. – Vyp.5–6. Ljuds'kyj inteligent: filososfs'ko–metodologichni doslidzhennja. – L'viv: Vyd–vo «Centr Jevropy», 1998. – S.274–279.
13. Dragomanov M. P. Malorossija v ejo slovesnosti // Dragomanov M. P. Virane. – K.: «Libid'», 1991. – S.5–45.
14. Dragomanov M. P. Bor'ba za duhovnuju vlast' i svobodu sovesti v 16–17 stoletii // Cyt. pracja. – S.84–174.
15. Dragomanov M. P. Perednje slovo [do «Gromady» 1878 r.] // Cyt. pracja. – S.276–326.
16. Dragomanov M. P. Chudac'ki dumky pro ukrai'ns'ku nacional'nu spravu // Cyt. pracja. – S.461–558.
17. Jermolenko A. Vlada i gromadjans'ke suspil'stvo: problemy konsolidacii' za doby modernizacii' // Filososfs'ka dumka. – 2016. – №1. – S.28–34.
18. Kistjakovskij B. A. V zashhitu prava. (Intelligencija i pravosoznanie) // Vehi. Iz glubiny. – M.: «Pravda», 1991. – S.122–149.
19. Kistjakovskij B. O. Ukrai'nci i rosij's'ke suspil'stvo // Filos. i sociol. dumka. – 1992. – №1. – S.132–135.
20. Kistjakiv's'kyj B. Derzhava i osobystist' // Kistjakiv's'kyj B. Vybrane / Per. z ros. L. G. Malyshevs'koi', upor. L. P. Depenchuk. – K.: Abrys, 1996. – S.237–274.
21. Kovalevskij M. M. Vzaimootnoshenie svobody i obshhestvennoj solidarnosti // Vehi. Intelligencija v Rossii. – M.: «Pravda», 1991. – S.127–139.
22. Koval'chuk T. I. Ponjatja, zmist i struktura gromadjans'kogo suspil'stva // Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: problemy stanovlennja. – K.: «Logos», 1997. – S.52–71.
23. Kornijenko V. Evolucija politychnogo idealu (vid pljuralizmu do syntezujuchoi' jednosti). – Vinnyca: «UNIVERSUM – Vinnyca», 1999. – 430 s.
24. Kocjubyn's'kyj M. M. – Do I. Nechuja–Levyč'kogo vid 2 grudnja 1904 // Kocjubyn's'kyj M. – Tvory: V 7–my t. – K.: Nauk. dumka, 1974. – T.5. – S.321–322.
25. Do Poltav's'koi' mis'koi' dумы. Veresen', 1903 r. // Kocjubyn's'kyj M. Tvory. – T.5. – S.336–337.
26. Kocjubyn's'kyj M. – do P. Myrnogo vid 3 lypnja 1903 r. // Kocjubyn's'kyj M. Tvory. – T.5. – S.292–295.
27. Kremen' V. G. Formuvannja kul'tury gromadjans'kosti – vazhlyve zavdannja stanovlennja Ukrai'ns'koi' derzhavy i gromadjans'kogo suspil'stva // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy. – K.: Nauk. dumka, 1999. – S.261–265.
28. Lesja Ukrai'ns'ka. Za voix d'une prisonniere russi // Ukrai'ns'ka L. Zibr. tv.: U 12–ty t. – K.: Nauk. dumka, 1977. – T.8. – S.15–17.
29. Lesja Ukrai'ns'ka. Utopija v beletrystyčci // Cyt. pracja. – S.155–198.
30. Lesja Ukrai'ns'ka. Derzhavnyj lad // Cyt. pracja. – S.215–222.
31. Lesja Ukrai'ns'ka. Zamitky z pryvodu statti «Polityka i etyka» // Cyt. pracja. – S.253–267.
32. Ljepihova L. A. Social'no–psihologichne pidg'runtja gromadjans'kosti // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy. – S.48–51.
33. Lypyn's'kyj V. Lysty do bratv – hliborobiv / Red. Ja. Pelens'kyj. – Kyi'v–Filadel'fija, 1995. – 471 s.
34. Lypyn's'kyj V. Religija i Cerkva v istorii' Ukrai'ny // Znaky chasu: Do problemy porozuminnja mizh cerkvamy. – K.: Sfera, 1999. – S.93–117.
35. Lyst do papy mytropolityta Petra Mogyly // Znaky chasu: Do problemy porozuminnja mizh cerkvamy. – S.78–83.
36. Lysjak–Rudnyč'kyj. Rolja Ukrai'ny v novitnij istorii' // Istorija filosofii' Ukrai'ny: Hrestomatija. – K.: Lybid', 1993. – S.521–541.
37. Lytvynov V. Renesansnyj gumanizm v Ukrai'ni: Idei' gumanizmu epochy Vidrodzhennja v ukrai'ns'kij filosofii' 15 – pochatku 17 stolittja. – K.: Vyd–vo Solomii' Pavlychko «Osnovy», 2000. – 472 s.
38. Lisovij V. S. Dragomanov i Doncov // Filos. i sociol. dumka. – 1991. – №9. – S.83–101.
39. Lisovij V. Shho take nacional'na (ukrai'ns'ka) ideja ? // Nacionalizm. – S.453–478.
40. Manoha I. P. Ljudyna i derzhava: konceptual'ni refleksii' Antychnosti ta Seredn'ovichchja // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy. – S.59–64.
41. Pokrov's'kij I. A. Perunovo zakljat'e // Vehi. Iz glubiny. – S.443–458.
42. Pokrovskij I. A. Osnovnye problemy grazhdanskogo prava. – M.: Respublika, 1998. – 273 s.
43. Popovych M. Narys istorii' kul'tury Ukrai'ny. – K.: «ArtEk», 1998. – 728 s.
44. Rjabchuk M. Ju. Gromadjans'ke suspil'stvo i nacional'na emansypacija // Filos. i sociol. dumka. – 1991. – №12. – S.14–19.
45. Smit D. E. Kul'turni osnovy nacij. Ijerarhija, zapovit i respublika / Per. z angl. P. Tarashhuka. – K.: Tempora, 2009. – 312 s.
46. Tymoshenko V. I. Filososfs'ki koncepcii' // Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: problemy stanovlennja. – S.6–26.
47. Tymoshenko V. I. Problema gromadjans'kogo suspil'stva v dorevolucijnij polityko–pravovij dumci Ukrai'ny // Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: problemy stanovlennja. – S.27–40.
48. Franko I. Do istorii' socialistychnogo ruhu // Filos. i sociol. dumka. – 1990. – №11. – S.73–86.
49. Hajdegger M. Pis'mo o gumanizme // M. Hajdegger. Vremja i bytie: Stat'i i vystuplenija. Per. s nem. – M.: Respublika, 1993. – S.192–220.
50. Shevchuk V. O. Nacional'na ideja v Ukrai'ni, zokrema nacional'no–vyzvol'na, ta i'i' podvyzhyky: Istor. narys. – K.: MAUP, 2007. – 272 s.
51. Shynkaruk V. I. V. I. Vernads'kyj i I. Kant. Gumanistychni tradycii' ta suchasnist' // Filos. i sociol. dumka. – 1989. – №1. – S.61–66.

Maksuta M. E., Ph.D., Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), moskalik_1993@mail.ru

Mala Y. L., graduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), moskalik_1993@mail.ru

Reception ideas of civil humanism in Russian philosophy of the second half of the 19th – the first third of the 20th century

Domestic historico–philosophical discourse of the early 20th century. Testified that in the status of civil society is formed according to the process of strengthening its structures on the principles of deepening of patriotism, of national identity, in terms of expanding and deepening capacity of non–governmental organizations and the individual statements in the conditions to limit the impact of the government and strengthening the capacity of a «society of citizens». This deepened understanding of the content of his personal life as the defining social consolidating factor, due to the intensification of the «cultural identity» in its relations with life implementation and «cultural identity» in her life implementation and relationship to the «cultural state» as grounds concepts functioning of modern society, considered B. Kistyakiv'skyj that claim approval of a new society. The level of sophistication of its correlative with the conditions and directions of development conditions and directions of human completeness life implementation manifestations, which practically implements capabilities the rule of law as «the highest form of public life»: adhering to the responsibilities of the individual owns the rights of personal life as a citizen. The development of civil society, institutionalized state power over the individual personality – the second at the same time, in the end, thanks to the independent public associations, is an accomplice of a free state of the political system. Ukrainian thinkers of the late 19th – the first decades of the 20th century. We relied on the proposition that civil humanism strengthened its implementations in an atmosphere of national ideologically orient social consciousness, based on a deep faith in the human person and the awareness–finite formation of national states, designed sided interests of the people and social groups in society. Therefore, the modern humanistic designed to orient the company to develop in the atmosphere of the formation conditions and the structure of the national state of law, the definition and direction of civil qualities of human features its civic consciousness. Or, on the other hand, civil society is constituted and develops as increasingly Lyudin confirmatory. Ukrainian thinkers, political leaders marked the period considered as the democratic principles defined in the system, the state system under the conditions of Ukrainian independence. Civil therefore envisioned a humanistic orientation in its development as a society based on the principles of national–cultural society of freedom consolidated all its spheres and conditions of human free manifestations, since, according to B. Kistyakiv'skomu, «right only where there is freedom of the individual», society opportunities of realization of material and spiritual human needs and interests when contributing to the fullness of human manifestations of itself, it shows features of self–organization. The analysis confirms that the principles of rethinking the historical and philosophical experience of civil humanism modern humanistic synthesis of ethnic and national values from the perspective of civil society to improve in tune with the national and cultural revival, when the unity of the marked areas life implementation ideas of modern content of civic education and education, the formation of civic virtue, and identifying himself.

Keywords: humanism, citizen, citizenship, democracy, patriotism, freedom.

Максута Н. Е., доктор философских наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Украина, Киев), moskalik_1993@mail.ru

Малая Я. Л., аспирантка, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Украина, Киев), moskalik_1993@mail.ru

Рецепции идей гражданского гуманизма в отечественной философии второй половины XIX – первой трети XX века

Отечественный историко-философский дискурс начала XX в. засвидетельствовал, что в статусе гражданского общества формируется в соответствии с процессами укрепления его структур на принципах патриотизма, развития национального самосознания, расширения возможностей негосударственных объединений и утверждения личности в условиях ограничения влияния государственной власти и укрепления «общества граждан». При этом углубляется понимание содержания личной жизни как определяющего общественно консолидирующего фактора благодаря активизации «культурной личности» в ее жизнеосуществления и отношениях к «культурной личности» в ее жизнеосуществлениях и отношениях к «культурному государству», как основных понятий функционирования современного общества, считал Б. Кистяковский, что и отображают утверждение нового общества; уровень его развитости соотносимый с условиями и направлениями проявлений полноты жизнеосуществления человека, что практически реализует возможности правового государства как «высшей формы государственного бытия»; придерживаясь обязанностей, индивида владеет соответствующими правами личной жизни как гражданина. В развитом гражданском обществе институционализованная государственная власть не над индивидуальной личностью – вторая при этом, в конечном счете, благодаря независимым общественным объединениям, является свободным соучастником государственно политической системы. Украинские мыслители конца XIX – первых десятилетий XX в. опирались на положение, что гражданский гуманизм укрепляется в атмосфере национально идейно ориентированного общественного сознания, основанного на глубокой вере в человеческую личность и осознании необходимости формирования национального государства, призванного солидаризировать интересы людей и социальных групп. Поэтому современное гуманистически ориентированное общество призвано развиваться в атмосфере формирования условий и структур национального правового государства, определяемых и направляемых гражданскими качествами человека, чертами его гражданского сознания. Или, с другой стороны, общество гражданское конституируется и развивается как во все большей степени человекоутверждающее. Украинские мыслители, общественно-политические деятели отмеченного периода демократические принципы рассматривали как определяющие в системе государственного строя при условиях украинской независимости. Под гражданским, следовательно, понималось гуманистически ориентированное общество, основанное на национально-культурных принципах, общество консолидированной свободы развития всех его сфер и условий свободных проявлений человека, поскольку, согласно Б. Кистяковскому, «право только там, где есть свобода личности», общество широких возможностей реализации материальных и духовных человеческих потребностей и интересов, корда, способствуя полноте человеческих сам проявлений, оно демонстрирует черты саморганализации. Проведенный анализ свидетельствует, что на принципах переосмысленного историко-философского опыта идей гражданского гуманизма современный гуманистический синтез этнонациональных ценностей в ракурсе усовершенствования гражданского общества созвучен национально-культурному возрождению, когда в единстве отмеченных направлений иницируются идеи современного содержания гражданского образования и воспитания, формирования гражданских добродетелей и самоидентификации.

Ключевые слова: гуманизм, гражданин, гражданственность, демократия, патриотизм, свобода, личность, идейно-национальное единство.

* * *

УДК 167.2

Марусина О. С.,

викладач, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), marusina@ukr.net

НОНКОГНІТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВНОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

«Нонкогнітивність конструктивного постмодернізму» обґрунтовується, що розвиток теорії інтерпретації (Ч. С. Пірса), яку У. Еко використав у вигляді ідеї необмеженого семіозису, постає як кінцевий етап інформації, яка сприймається мисленням суб'єкта і забезпечує формування конкретних уявлень. З іншого боку, це стає дівим фактором розвитку культури. Семіозис, як особлива процедура, що позначає процес інтерпретації знаку або процес породження значення, створює передумови інтерпретаційного розуміння сучасних особливостей дослідження мови. Підставою для цього виступає той факт, що значенням знаку здатний виступати інший знак, тобто знак не відсилає до речей об'єктивної дійсності. Відбувається нескінченна послідовність відсилання одного знаку до іншого.

Конструктивний, або «той, що ревізує», постмодернізм намагається подолати світогляд модерну, але він не відкидає саму можливість світогляду, а конструює погляд на світ через ревізію передумов та традиційних понять модерну. Спираючись на тезу, що справжня культура – це завжди контркультура, тобто критика та перетворення існуючої соціальної, наукової чи естетичної парадигми.

Використовуються модель лабіринту-скрипторію, що є сучасною картиною світу, співвідноситься з реальністю за допомогою проєкції і є відображенням властивих світу зв'язків. Знак, будучи відносним відображенням реальності, має опосередкований зв'язок зі своїм об'єктом. Поступово це призводить до виникнення складної структури відображення відображень, у якій значенням знаку є інші знаки, і будь-який зв'язок з реальними об'єктами

переривається. Таким чином, безпосередньою первинною реальністю стають виключно знаки. Визнання знаку в якості факту культурної конвенції, з одного боку, а також самостійності та первинності мови по відношенню до реальності і суб'єкту, з іншого, приводять У. Еко до формування оригінальної семіотичної концепції. Він упевнений в тому, що визначення семіотики як логіки всіх наук позбавляє її можливості здійснити головну функцію – критичну, і ставить в деяку залежність від ідеологічного дискурсу, оскільки правила вживання знаків мають культурний (тобто незалежний від індивіда) спосіб існування і застосування.

Використання зазначених ідей в філософських студіях Ф. Джеймісона виявило, що закликаючи до соціальної дії щодо зміни ситуації, людина потрапляє у культурне «картографування». Індивідуальний досвід вписується у відсутній горизонт, який виявляється неможливим уявити. Це означає, що ми не можемо уявити логіку функціонування відсутнього в свідомості цілого, куди ми включені.

Отже, обмежуючи взаємодію людини зі знаковими інтерпретаціями, конструктивний постмодернізм заперечує індивідуальну когнітивну дію по встановленню зв'язку між означенням носія властивості і означенням властивостей.

Ключові слова: конструктивний постмодернізм, семіозис, теорія інтерпретації.

Конструктивний постмодернізм сформувався у зв'язку з семіотичними студіями постструктуралізму. Конструктивний, або «той, що ревізує» (У. Еко) постмодернізм намагається подолати світогляд модерну, але він не відкидає саму можливість світогляду, а конструює постмодерністський погляд на світ через ревізію передумов та традиційних понять модерну. Постмодерна переорієнтація відбувалася переважно на рівні цінностей та ідеалів, чому сприяли філософська переорієнтація, зміна світоглядних основ культури. Одночасно, з поширенням когнітивних студій та появою когнітивної лінгвістики, яка зосереджує свою увагу на семантичних явищах абстрагуючись від проблем пов'язаних з парадоксами референції, оскільки визначає значення мовних виразів когнітивними ситуаціями, що обмежують можливі смисли висловлювань, актуалізуються питання про зв'язок людини (носія когнітивної діяльності) з речами, а не мовлення і речей об'єктивної дійсності.

Ступінь розробленості проблеми. У межах постструктуралізму визнано цінністю вважається любов до мудрості і любов до слова, що виявилися на одній лінії організації культурної свідомості (У. Еко, Ж.–П. Сартр, А. Камю тощо).

У творчості У. Еко можна знайти лінії, які зближують його з відомими представниками французької культури. З одного боку це зв'язок літературної творчості і філософських позицій (Ж.–П. Сартр), а з іншого – еволюція філософських поглядів (М. Фуко). У. Еко не тільки зазнав впливу структуралістичних ідей, а й конструктивно ревізував їх потенціал. При цьому пошук структурних підстав реальності в структуралізмі, на думку У. Еко, не має дійсної глибини, оскільки будь-яка поверхнева структура, яка описує конкретне явище, зажадає іншої, більш універсальної структури, яка охоплює сукупність явищ.

Установка на опис реальності за допомогою структурних моделей постійно віддаляється від самої реальності за допомогою збільшення абстракційного коду, але «якщо це насправді структура реального, то за логікою речей вона повинна бути присутньою та бути помітною в будь-якій своїй поверхневій маніфестації» [1, с. 17]. Це означає, що виникає потреба не у віддзеркаленні того, що вважається дійсністю, а надання смислу тим елементам досвіду і теоретичних уявлень, які дають підставу для процедур інтерпретації.

Системою до проблеми інтерпретацій підійшов відомий письменник і філософ, засновник конструктивного постмодернізму У. Еко. У своїх дослідженнях він приходить